

դէմ այնչափ զրգռեցաւ Լորտ Պայրն, Անգղիոյ ամենածանր բարոյական հիւ-
ւանդութիւնն է. պէտք է որոշեալ բառե-
րը գործածել՝ եթէ մէկը չուզեր gentle-
manի պատիւը կորսնցնել. կրօնքի, քա-
ղաքականութեան, մատենագրութեան
մէջ պէտք է մէկը աղէկ որոշ կարծիք
ունենայ՝ եթէ չուզեր շոքիկն և անհա-
մեստ համարուիլ: Ասկէ՝ անգղիական
ընկերութեան հասարակ խօսակցու-
թիւնները զուրկ են ամենեւին նախա-
տիպ կնիքէ և բոլորովին ցամաք:

ՀԻՆԳ ԾԱԲԱԹ ՕԴԱՊԱՐԿԻ ՄԷՁ

ՀԱՆԱՊԱՐՀՈՐԴՈՒԹԻՒՆ ԵՐԻՑ ԱՆԳՂԻԱՑԻՈՑ

ՅԱՓՐԻԿԻ

(Տես երես 317)

— Հանդարտէ, սիրեցեալդ Տիք, պա-
տասխանեց տղոգորը, կը հասկընամ քու
կրիցդ պատճառը: Դու ինծի նեղացած
ես, վասն զի իմ նոր առաջադրութիւն-
ներս քեզի դեռ չեմ հաղորդած:

— Ասոնք նոր առաջադրութիւններ
անուանելու սիրտ ունի:

— Շատ դադած էի, շարունակեց
ըսելու Սամուէլ, առանց ուշ դնելու ա-
նոր խօսքին, շատ բան ունէի ընելու:
Բայց ապահով եղիր որ ճամբայ չէի ել-
լեր առանց քեզի գրելու...

— Ի՛հ, ատոր ամենեւին փոյթ չու-
նիմ:...

— Վասն զի զքեզ հետս կ'ուզեմ
տանիլ:

Սկովտիացին այժեման պէս նետուե-
լով վեր ցատկեց:

— Ի՞նչ. միթէ երկուքս ալ կ'ուզես
որ Բէթլէհէմի¹ Խենդանոցը փակեն:

— Յոյսս վրադ դրած եմ ապահովա-
պէս, սիրեցեալդ Տիք, և շատերու վրայ
զքեզ նախապատիւ ընտրած եմ:

¹ Խենդանոց՝ ի Լոնտոն:

Քէննըտի ապշած մնաց:

— Թէ որ տասը վայրկեան ինծի
մտիկ ընես, պատասխանեց հանգաւ-
տաբար տղոգորը, ինծի շնորհակալ պի-
տոր ըլլաս:

— Առանց կատակի կը խօսիս:

— Ամենեւին անկատակ:

— Եւ եթէ հետդ գալու չհաւանիմ:

— Դու հրաւէրս պիտոր չմերժես:

— Բայց մերժելու որ ըլլամ:

— Մինակ ճամբայ պիտոր ելլեմ:

— Նստի՛նք, ըսաւ որսորդը, և առանց
կրից խօսինք: Որովհետեւ ըսածդ կա-
տակ մը չէ, կ'աժէ որ վիճաբանենք
քիչ մը:

— Վիճենք նախաճաշիկ ընելով, եթէ
քեզի անհաճոյ չէ, սիրեցեալդ Տիք:

Երկու բարեկամներն մէկմէկու դի-
մացը նստեցան պզտի ստուլի մը առջևը,
սանտովիչի¹ բարդ մը և թէյի խոշոր ա-
ման մը մէջերնին:

— Սիրեցեալդ Սամուէլ, ըսաւ որսոր-
դը, քու մտածութիւնդ յիմարական
է. անկարելի է. ոչ ծանրախոհ բան է
և ոչ գործադրելի:

— Այս՝ փորձը ընելէս ետքը կը ստու-
գենք:

— Բայց բուն ալ այս փորձն ընե-
լու չէ:

— Ինչո՞ւ համար. կը խնդրեմ:

— Հապա վտանգները, և ամեն տե-
սակ արգելքները:

— Արգելքները, պատասխանեց Ֆեր-
կըսըն ծանրաբարոյութեամբ, անոր հա-
մար եղած են որ մարդ անոնց յաղթէ.
Իսկ վտանգներու նկատմամբ, ո՞վ կրնայ
յոյս ունենալ անկէ փախչելու: Կենաց
մէջ ամեն բան վտանգ է. կրնայ վերջի
աստիճանի վտանգաւոր ըլլալ ստուլին
առջև նստիլը՝ ինչպէս զլխարկը գլուխը
անցնելը. միւս կողմանէ պատահելիքը
պէտք է պատահածի պէս համարել, և
ներկայն ապագային մէջ նշմարել, վասն
զի ապագայն ուրիշ բան չէ՝ եթէ ոչ քիչ
մը հեռաւոր ներկայ մը:

¹ Հացի կտորներ կտրագոյլ և խոզի ապխտով:

— Ի՛նչ, ի՛նչ, ըսաւ ֆէննըտի ուսերը շարժելով, դու միշտ ճակատաւ գրական ես :

— Միշտ, բայց բառին աղէկ նշանակութեամբը : Ուրեմն մենք զմեզ չենք դնել, մտածելով այն՝ որ մեզի կրելու կը մնայ, և չմոռնանք երբեք այն հին անգղիական առածը : « Այն մարդն որ կախաղանը մեռնելու ծնած է՝ չիկրնար երբեք խղճուիլ » :

Այս դիտողութեանս պատասխանելու բան մը չկար, ի վերայ այսր ամենայնի ֆէննըտի ետ չկեցաւ խել մը դիւրաւ երեակայելի ապացոյցներ մէջ բերելու, որոնք համառօտելու համար հոս յիշելու զանց կ'ընենք :

— Բայց վերջապէս, ըսաւ ամբողջ ժամ մը վիճելէն ետքը, եթէ անհրաժեշտ կ'ուզես Ափրիկէն քալել անցնիլ, և բարօրութեանդ անվրէպ հարկաւոր է, ինչո՞ւ համար սովորական ճամբաները չես բռներ :

— Ինչո՞ւ համար, պատասխանեց տղը, դորը վառուած ոգով. վասն զի մինչև հիմա որչափ փորձեր եղան՝ ամենը վրիպեցան. վասն զի Մունկօ Բարբէն սկըսեալ որ Նիկեր գետին ափունքը սպաննուեցաւ, մինչև Ֆօկըլ որ վատաի կորսուեցաւ, Ուտնէյէն՝ որ Միւրմիւր մեռաւ, Քլարբէրգընէն՝ որ Սաքքադու մեռաւ՝ մինչև փռանկիսկոս Մէզան՝ զոր կտոր կտոր ըրին, լէնկ զինուորապետէն՝ որ թուարէկներէն սպաննուեցաւ՝ մինչև Բօշէր համպուրկեցին՝ որ 1860էն սկիզբները սպաննուեցաւ, տփրիկեան վկայարանութեանց մէջ շատ զոհ եղած մարդիկ նշանակուեցան. ինչու որ տարերաց դէմ կռուիլ, անօթութեան դէմ, ծարաւի, ջերմի, կատաղի գազաններու դէմ և ալ աւելի կատաղի ժողովրդոց դէմ՝ անկարելի բան է. վասն զի ինչ որ մէկ ճամբով կատարել կարելի չէ, պէտք է ուրիշ ճամբով փորձել. միով բանիւ երբ կարելի չէ մէջտեղէն անցնիլ, պէտք է քովանց անցնիլ կամ վեր ելլել :

— Թէ որ բանը վեր ելլեն ըլլար,

պատասխանեց ֆէննըտի. բայց վերէն անցնիլ :

— Աղէկ ուրեմն, յաւել ըսելու տղը, դորը ամենապաղ արեամբ, ի՛նչ բան ունիմ վախնալու : Կրնաս ըմբռնել որ ամենայն զգուշութիւն ըրած եմ, որպէս զի օդապարկէս իյնալու վտանգ մը չունենամ. անոր համար եթէ գունտս չկարենայ օդուն մէջ մնալ, ես գետինը կ'իջնամ և այնպէս ուրիշ քննիչներու կանոնաւոր պայմաններու մէջ կը մտնեմ՝ ես ալ : Բայց ես ապահով եմ՝ որ օդապարիկ գունտս իր պաշտօնը կատարելէն չպակսի պիտոր :

— Մանաւանդ հակառակը նախատեսելու ես :

— Ձէ, չէ, սիրեցեալդ Տիք : Իրաւ է որ ես միտք չունիմ անկէ զրկուելու մինչև որ Ափրիկիոյ արեւմտեան եզերքը չհասնիմ : Օդապարիկ գնալով ամենայն ինչ կարելի կ'ըլլայ. առանց անոր ես ալ կ'իյնամ այն բնական վտանգաց և արգելից մէջ՝ որ այսպիսի արշաւանքի մը միշտ յարակից են. անով ամենեւին բանէ մը վախնալու չէ, ոչ ջերմութենէ, ոչ հեղեղներէ, ոչ ալէկոծութիւններէ, ոչ խորշակէ, ոչ վատառողջ կլիմաներէ, ոչ վայրենի գազաններէ, և ոչ մարդիկներէ : Եթէ տաքէ շատ նեղուիմ՝ վեր կը բարձրանամ. եթէ ցուրտ զգամ, վար կ'իջնամ. լեռներ ըլլան, անդունդներ ըլլան, կ'անցնիմ անդին. գետերու վրայէն կը սահիմ կ'անցնիմ. փոթորկաց կ'իջլսեմ, հեղեղատներու վրայէն թռչունի պէս քելելով կը թռչիմ : Անխոնջ կը քայեմ. կանկ կ'առնու՞մ առանց հոգնութիւն առնելու պէտք մը զգալու : Անծանօթ քաղաքներու վրայ կը թռչտիմ : Մրրկի երազութեամբ կը սահիմ, մերթ բարձր բարձր երկնից մէջ, մերթ մինչև հարիւր ոտք գետնէն, և աչխարհքիս մեծ ատլասին մէջ՝ Ափրիկեան աշխարհացոյց պատկերը աչացս առջին տարածած կը տեսնեմ :

Բարեսիրտն ֆէննըտիի ոգին սկսաւ վառիլ, և սակայն այն տեսարանն որ տղքդորն իր առջևը նկարած էր՝ զլիսու պտոյտ կու տար իրեն : Զարմացմամբ,

միանգամայն և վախով Սամուէլին կը նայէր. արդէն անանկ մը կ'երևար իրեն, ինչպէս թէ օդուն մէջ տարուբերէր :

— Տեսնանք, ըսաւ, տեսնանք քիչ մը, սիրեցեալդ Սամուէլ. ուրեմն դու օդապարիկը ուղղելու գիտը գտեր ես :

— Այդ և բնաւ ոչ : Յնորք մըն է այդ գիտը :

— Բայց ան ատեն դու երթաս պիտոր...

— Աստուած ուր կ'ուզէ, բայց և այնպէս արևելքէն արևմուտք :

— Ինչո՞ւ համար :

— Վասն զի դաշնաւոր հովերը — vents alizés — պիտոր գործածեմ, որոնց ուղղութիւնը կանոնաւոր միակերպ է :

— Ո՛հ, իրաւ. կանչեց ֆէննըտի, մըտածող կերպ մը առնելով. իրաւցնէ... դաշնաւոր հովերը... ստուգիւ կրնայ զուրցուիլ... ճշմարիտ բան մը կայ...

— Բան մը կայ. ըսէ մանաւանդ բարեկամ, որ ամենաստոյգ է, Անգղիական տէրութիւնը ինծի փոխադրութեան համար նաւ մը տուած է : Այս ալ որոշուած է որ իրեք կամ չորս նաւ պիտի հարաւային եզերքը գտնուին այն ատեն՝ որ ես հոն հասնելու վրայ պիտոր ըլլամ : Իրեք ամսէ ամենէն ուշ Զանգիպար պիտոր ըլլամ, ուր օդապարիկս ուռեցնեմ պիտի, և անկէ մենք պիտոր նետուինք...

— Մե՛նք, կանչեց Տիքն :

— Կրնամ ինծի ընդդիմադրութեան մը ստուերն ալ առարկել : Ըսէ, բարեկամ ֆէննըտի :

— Մէկ առարկութիւն մը. հազար ունիւմ. բայց ըսէ ինծի գոնէ. եթէ կ'ուզես աշխարհք տեսնալ, եթէ ըստ կամս կ'ուզես ելլել իջնել, չես կրնար 'ի գործ դնել առանց կազդ կորսնցնելու. մինչև հիմա ուրիշ միջոց չէ գտնուած, և բուն ասոր համար է որ մթնոլորտին մէջ երկայն ճամբորդութիւն ընելը անկարելի եղած է :

— Սիրեցեալդ Տիք, մէկ բան մը միայն կ'ուզեմ քեզի զուրցել. ես և ոչ հիւլէ մը կազ կորսնցունեմ պիտի, և ոչ մասնիկ մը :

— Եւ ուղածիդ պէս պիտոր իջնես :

— Ուղածիս պէս պիտոր իջնեմ :

— Ի՞նչպէս կարելի է :

— Այդ է իմ գաղտնիքս, բարեկամ Տիք : Վստահ եղիր, և իմ նշանաձայնս քուկդ ալ ըլլայ. « Excelsior » — բարձրագոյն :

— Թող ըլլայ « Excelsior », պատասխանեց որսորդը, որ լատիններենէ և ոչ վանկ մը կը հասկնար :

Սակայն միտքը հաստատուն դրած էր ամենայն միջոցներով դէմ կենալու որ բարեկամը ճամբայ չելլէ : Զևացուց որ համոզուած է ու սկսաւ դիտող ըլլալ : Իսկ Սամուէլ գնաց իր պատրաստութեանց ուշ դնելու :

ԳԼՈՒԽ Դ.

Ափրիկեան քննութիւնք. — Պարր, Բիարտսըն, Օֆերվեկ, Վերն, Պրըն-Բոյէր, Բենէյ, Սկոթսոն Տեպօն, Միլանի, Գոշիէյմու Լըժան, Պրիս, Քրաքի և Բեպման, Մեզան, Բօշեր, Պըրդըն և Սրիք :

Այն օդային գիծը՝ որուն ուղղութեամբը քալելու որոշած էր տղքոր Ֆէրկըսըն՝ դիպուածով ընտրած չէր. իր չուելուն կէտը խորին խորհրդածութեամբ քննեց, և առանց պատճառի չէր որ միտքը հաստատեց Զանգիպար կղզիէն ինքզինքը երկնից ասպարիզին մէջ նետելու : Այս կղզին որ Ափրիկիոյ արեւելեան եզերաց մօտ կ'ընայ, հարաւային լայնութեան 6.ºին տակ կ'ընայ, որ է ըսել չորս հարիւր երեսուն աշխարհազրական մղոն հասարակածէն վար :

Այս կղզիէս էր որ ճամբայ ելաւ ետքի արշաւանքն ալ, որ մեծ լճերուն քովէն՝ Նեղոսին ակունքը գտնելու ղըրկուած էր :

Արդ հոս 'ի դէպ կու գայ նշանակել թէ ի՞նչ էին այն քննութիւններն՝ որ տղքոր Ֆէրկըսըն մէկմէկու հետ շաղկապելու կը յուսար : Գլխաւորները երկուք են, տղքոր Պարթին 1849ին ըրած քննութիւնները, և 1858ին Պըրդըն և Սրիք տեղակալաց ըրածներն :

Տղքոր Պարթ՝ Համպուրկեցի մըն է, որ իր անձին և իր հայրենակից Օֆէրվեկին համար կրցաւ հրաման ստանալ

Ռիչարտսըն Անդրիայիին քննողական արշաւանքին ընկերելու. այս ետքինս Սուտանի գործի մը համար կը զրկուէր.

Սուտանի ընդարձակ երկիրը հիւսիսային լայնութեան 15 ու 10 աստիճանաց մէջ տեղ կ'իյնայ. որ է ըսել հոն հասնելու համար պէտք է հազար հինգ հարիւր մղոնէն աւելի դէպ 'ի Ափրիկէին ներսերը առաջ երթալ:

Մինչև այն ատեն այս երկիրս ծանօթ չէր՝ եթէ ոչ Տէնհամի, Գլաբերդընի և Ուանէյի ճամբորդութիւնով, 1822 — 1824: Ռիչարտսըն, Պարթ և Օֆէրվէկ, առջիններուն նախանձորդը՝ ուղեւով իրենց հետազոտութիւնները աւելի առաջ տանիլ, Թունիզ և Տրիպոլիս կը հասնին, ինչպէս իրենց նախորդները, և անկէ Մուրզուք՝ Ֆէզզանի մայրաքաղաքը կ'անցնին: Այն ատեն ուղղահայեաց դիժը մէկ դի կը դնեն՝ ու հարաւային կողմը՝ դէպ 'ի կազ կը խոտորին, Թուարէկները՝ ոչ առանց դժուարութեան՝ իրենց առաջնորդ ունենալով: Յետ շատ մը անակնկալ դիպուածներէ, աւարառութիւններէ, լլկանքներէ, զէնքով յարձակումներէ, իրենց կարաւանը հոկտեմբեր ամսուն մէջ Ասպէն մեծ ովասիսը կը հասնի: Տղքոր Պարթ իր ընկերներէն կը զատուի, մինչև Ակատէ քաղաքը կ'արշաւէ, ու նորէն կարաւանը կը դառնայ, որ դեկտեմբեր 12^{ին} ճամբայ կ'ելլէ, Դամէրդու գաւառը կը հասնի. հոն երեք ճանապարհորդը մէկմէկէ կը բաժնուին, ու Պարթ՝ Գանոյի ճամբան կը բռնէ, ուր մեծ համբերութեամբ ու շատ հարկապահանջութիւններ վճարելով կը հասնի:

Սաստիկ ջերմէ բռնուած՝ մարտի եօթին այս քաղաքը կը թողու, հետը միայն մէկ ծառայ մը ունենալով: Իր գլխաւոր նպատակն էր Չատ լճին ծանօթանալու, որմէն երեք հարիւր յիսուն մղոն հեռու էր: Դէպ 'ի արևելք առաջ կ'երթայ ու Յուրիքօլօ, Պոռնուի քաղաք մը կը հասնի, որ Ափրիկիոյ կենդրոնական մեծ կայսրութեան միջակէտն է: Հոն Ռիչարտսընի մահը կը լսէ, որ աշխատութիւններէ և ամեն

բանի պակսութենէ՝ մեռած էր: Քուքա կը հասնի, Պոռնուի մայրաքաղաքը՝ որ լճին եզերքը շինած է: Վերջապէս, երեք շաբաթ ետքը, ապրիլի 14^{ին}, Տրիպոլիս թողլէն տասուերկուր ու կէս ամիս ետքը, Նկորնու քաղաքը կը հասնի:

Օֆէրվէկի ընկերութեամբ 1851ին, մարտի 29ին, կ'ելլէ այն քաղաքն՝ որ լճին հարաւակողմը եղող Ատամանաթա գաւորութիւնը պտըտի: Իօլա քաղաքը կը հասնի, հիւսիսային լայնութեան 9^դ աստիճանէն քիչ մը վար: Եւ այս է այն հարաւակողման վերջին սահմանը որուն կրցաւ հասնիլ այս անվահեր ճանապարհորդս:

Օգոստոս ամսուն մէջ Գուքա կը դառնայ, և անկէ ելլելով հետզհետէ Մանտարա Պարկիմի, Գանէմ՝ երկիրները կը քալէ, և իր ճամբորդութեան արևելեան վերջին սահման՝ Մասենա քաղաքը կը հասնի, որ հարաւային լայնութեան 17° 20' աստիճանը կ'իյնայ¹:

Օֆէրվէկ իր վերջի ընկերովը մահուր նէն ետքը, 1852ին, նոյեմբերի 25ին՝ դէպ 'ի հարաւ առաջ կ'երթայ, Սոքքորդ կը պտըտի, Նիճէրը կ'անցնի, և վերջապէս Թամպուքու կը հասնի, ուր ութ երկայն ամիս կը բռնադատուի հարկապահանջ շէխէն զաս՝ տեսակ տեսակ վշտերէ ու թշուառութիւններէ տանջուելու: Եւ վերջապէս իբր քրիստոնեայ՝ իր ներկայութիւնը անհանդուրժելի դալով՝ յետ այնչափ երկայն ատեն նոյն քաղաքին մէջ կենալէն, Ֆուլլանք իր տունը պաշարելու կը սպառնան: Անոր համար տղքորն ալ 1854 ին մարտի 17ին կը մեկնի անկէ ու սահմանազուխը կ'ապաստանի, ուր երեսունուիրեք օր բոլորովին զուրկ յամենայնէ կ'անցունէ. Գանօ կը դառնայ նոյեմբեր ամսուն մէջ, Գուքա կը մոնէ, ուսկից դէպ 'ի Տէնհամ ճամբայ կ'ելլէ, չորս ամիս սպասելէ ետեւ. Օգոստոսին վերջերը 1855ին նորէն Տրիպոլիս կը դառնայ, ու սեպտեմբերի 6ին Լոնտրա կը մոնէ մինակ՝ ընկերները կուրսած ըլլալով:

¹ Խօսքը անգղիական միջօրէականին վրայ հասկընալու է, որ Արիւիլի գիտարանին վրայէն կ'անցնի:

Ահա ինչպիսի եղաւ Պարթի յանդուգն ճանապարհորդութիւնը:

Տղքդոր Ֆէրկըսըն խնամքով մը դիտեց որ հիւսիսային լայնութեան 4դ աստիճանը և հարաւային երկայնութեան 17դը հասած էր:

Նայինք հիմա Պըրդըն ու Սըիք տեղակայեցին ինչ ըրին արևելեան Ափրիկէի մէջ:

Այն այլ և այլ հետազոտիչ արշաւանքներն որ Նեղոսին ջրերէն դէպ 'ի վեր ելան, ոչ երբեք կարող եղան այս գետին ակունքը գտնել: Փերտինանտոս վեռն գերմանացի բժշկին վկայութեանը նայելով, 1840ին Մէհեմէտ Ալի փաշային պաշտպանութեամբը ձեռնարկած արշաւանքը՝ կոնտորորոյ կանկ առաւ, 4⁰ ու 5⁰ հիւսիսային զուգահեռականներուն մէջ տեղ:

Պըրն-Ռօլլէ սալոյացին, 1855ին Սարդինիոյ հիւպատոնորութեամբ յարևելեան Սուտան, փոխանակ վոտէյի՝ որ այն ծանր պաշտաման մէջ մեռած էր, խարթումէն ճամբայ ելաւ, ու իագուպ վաճառականի անուամբ, խէժի և փղոսկրի առուտուր ընելով, Պալէնիա հասաւ, 4դ աստիճանէն անդին, ու հիւանդ՝ խարթում դարձաւ, ուր 1857ին մեռաւ:

Ոչ տղքդոր Բէնէյ, Եգիպտոսի բժշկական սպասահարկութեան զլուխ, որ պզտի շոգէնաւով մը մինչև կոնտորորոյէն աստիճան մը վար՝ առաջ գնաց, և շնչասպառ խարթում դարձաւ և մեռաւ, — ոչ Միանի վենետկեցին, որ կոնտորորոյէն վար գտնուող սահանաց չորս դին պըտըտելով, 2դ զուգահեռականը հասաւ, — ոչ Մալդացի վաճառական՝ Անդրէաս Տէպոնօ, որ իր Նեղոսի վրայ ըրած արշաւանքին մէջ՝ ալ աւելի առաջ գնաց, — ոչ որ, կ'ըսեմ, կրցաւ անցնիլ այն անանցանելի սահմանը:

Գուլիէլմոս Լըժան, որուն 1859ին Գաղղիոյ տէրութիւնը գործ մը յանձնած էր, կարմիր ծովէն խարթում գնաց ու Նեղոսի վրայ նաւ մը մտնելով՝ քսան ու մէկ նաւաստիով ու քսան զինուորով ճամբայ ելաւ. սակայն կոնտորորոյէն անդին չկրցաւ երթալ, և ապստամբած

սևամորթից մէջ գտնուելով՝ մեծամեծ վտանգներու մէջ ինկաւ: Նոյնպէս նաև Պ. Էպէյրաք տը Լոթիւրի առաջնորդութեամբը եղած արշաւանքը՝ հրոշակաւոր ակունքը հասնելու փորձ ըրաւ:

Սակայն այն աղետալի սահմանը ամեն ատեն ճանապարհորդները կասեցուց. ժամանակաւ Ներոնի պատուիրակները լայնութեան մինչև 9դ աստիճանը կրցեր էին հասնիլ. որով ուրեմն տասնըութ դարու մէջ 5 կամ 6 աստիճան կարելի եղաւ յառաջագիմել, կամ թէ երեքհարիւրէն մինչև երեքհարիւր վաթսուն աշխարհագրական մղոն:

Շատ մը ճանապարհորդք Նեղոսին ակունքը հասնելու փորձն ըրին, Ափրիկէի արևելեան կողմին ծովեզերքէն ճամբայ ելլելով:

1768–1772 Պրիւս Սկովտիացին Մասուահէն՝ Ապիսինիոյ փոքր նաւահանգըստէ մը՝ ճամբայ ելաւ, քալեց Թիկրէն, Ասումի աւերակները պըտըտեցաւ, Նեղոսի ակունքը չեղաց տեղ մը կարծեց տեսնալու, և իր ճանապարհորդութիւնը ամենեկին որոշիչ հետեանք մը չունեցաւ:

Տղքդոր Քրաբֆ, անգղիական քարոզիչ, 1844ին Մոնպազ՝ Զանկուէպարի ծովեզերքները՝ կրթարան մը հաստատեց, և Բէպման յարգելիին ընկերակցութեամբ՝ երկու լեռ գտաւ, ծովեզերքէն երեքհարիւր մղոն հեռաւորութեամբ. ասոնք Քիլիմանճարոյ և Քէնիա լեռներն են, որոնց մէկ մասին վրայ ելան Հայկլին և Թոունդոն պարոնայք:

Գաղղիացին Մէզան՝ 1845ին Պակամայօ՝ Զանգիպարի դիմացը՝ մինակ ցամաք ելաւ, ու հասաւ Տէժը-լա-Մօրա, ուր տեղւոյն գլխաւորը անդուծ տանջանքներով սպաննեց զինքը:

Երիտասարդ ճանապարհորդն Բօշէր Համպուրկցին, 1859ին օգոստոսի ամսուն մէջ՝ արաբացի վաճառականաց կարաւանով մը ճամբայ ելաւ, Նիասա լիճը հասաւ ուր քնացած ժամանակը զինքը սպաննեցին:

Վերջապէս 1857ին Պըրդըն ու Սըիք տեղակալքն, երկուքն ալ Պէնկալայի

բանակին սպայք, Լոնտրայու աշխարհազորական ընկերութենէն զրկուեցան որ Ափրիկեան մեծ լրճերը քննեն. յունիսի 17ին Զանգիպարէն չուեցին՝ հարաւակողմը դէպ 'ի ներս մղուելով:

Յետ չորս ամսուան անլուր տանջանքներու, իրենց հանդերձանաց յափշտակուելէ, իրենց առաջնորդաց սպաննուելէ, ֆաղէհ հասան, որ վաճառականաց և կարաւաններու ժողովելու կեդրոնն է. հոս Լուսնի երկրին անմիջապէս սիրտն էին. ու կարող եղան շատ հաւատալի և ընտիր հաւաստիք ժողովելու երկրին սովորութեանց, տէրութեան, կրօնից, կենդանաբանութեան և ծաղկաբանութեան վրայ, յետոյ դէպ 'ի Մեծ լճերուն առաջինը՝ ճամբայ ելան, որ հարաւային լայնութեան 3 դ և 8 դ աստիճանաց մէջ կ'իյնայ: 1858ին փետրուարի 14ին հոն հասան. անոր եղբրքները բնակող այլևայլ ժողովուրդներու քով պտրտեցան, որ ըստ մեծի մասին մարդակեր են:

Մայիսի 26ին անկէ ելլելով՝ յունիսի 20ին ֆաղէհ դարձան: Հոն Պրըզըն քանի մը ամիս հիւանդ պառկեցաւ, և աս ժամանակ Սբէք հիւսիսային կողմը երեքհարիւր մղոն դէպ 'ի ներս քալեց, մինչև Ուքէրէուէ, որ օգոստոսի 3ին տեսաւ. բայց միայն մուտքը կրցաւ տեսնալ լայնութեան աստիճանին 20 30:

Օգոստոսի 25ին ֆաղէհ դարձաւ ու Պրըզընի հետ մէկտեղ դէպ 'ի Զանգիպար ճամբայ ելաւ, ուր հասան յաջորդ տարւոյն մարտի ամսուն մէջ: Այս երկու անվեհեր քննիչներն անկէ ետքը դարձան յԱնգղիա, ու Բարիզու Աշխարհազորական ընկերութիւնը իր տարեկան մրցանակը անոնց վճռեց:

Տօրդոր Ֆէրկըսըն ուշադրութեամբ մը դիտեց որ ասոնք ալ հարաւային լայնութեան 2 դ աստիճանը չէին անցած, և ոչ ալ արեւելեան երկայնութեան 29 դը:

Արդ Պրըզընի ու Սբէքին խուզախընդրութիւնքը՝ տօրդոր Պարթի հետազօտութեանց հետ պէտք էր միաբանեցընել. ըսել էր՝ տասուերկու աստիճանի

չափ ընդարձակ երկիր քալելու ձեռնարկել:

Կը շարունակուի:

ԿԱՆԻԱԶԳԱՑՄՈՒՆՔ

Կանխազգացմունք գերբնական բան մը ունին արդեօք:

Արդի ողբերգութեանց մէջ ալ աւելի սրտաշարժ տեսարան մը չեմ գիտեր քան զայն՝ որ Գաղղիոյ լաւագոյն թագաւորներէն մէկը՝ մարգասպանին հարուածին տակը իյնալու մօտ ըլլալով, տխուր կանխազգացմունքներէ կը տանջուի և կարծես թէ իրեն սպառնացած պատահարը կը գուշակէ:

Այս գեղեցիկ տեսարանը, զոր Պարոն Լըկուվէն անանկ հետաքրքրական և ընտիր ընելու յաջողեցաւ, այս տեսարանը՝ որ ամեն ունկնդրաց առհասարակ առատաբար արցունքներ թափել կու տայ, քերթողական խաբկանք մը չէ: Շատ ճշմարիտ է, կ'ըսէ Սիւլի իր յիշատակարանաց մէջ, որ թագաւորը կանխազգած եղաւ իր անգութ վախճանին: Որչափ աւելի կը տեսնար որ պսակման ժամանակը կը մօտենար, այնչափ աւելի կը զգար վախն ու սարսափը սրտին մէջ. իր սիրտը աննենգաբար բացաւ ինծի երբ այն դառն ու վհատեալ վիճակին մէջ կը գտնուէր, որուն համար ես զինքը կը յանդիմանէի իբր աններելի տկարութիւն մը: Իր յատուկ խօսքերը ուրիշ տեսակ տպաւորութիւն կ'ընեն քան ինչ որ ես կրնամ զուրցել: «Բարեկամ, զուրցեց ինծի, սրչափ անախորժ է ինծի այս օժումը: Չեմ գիտեր ինչ բան է, սիրտս կը վկայէ որ գլուխս փորձանք մը պիտոր գայ»: Այս խօսքերս զուրցելով կը նստէր, և իր տխուր մտածութեանց ինքզինքը տալով, մատուրնելովը ակնոցներուն տփին կը զարնէր՝ խորունկ մտածելով:

Լրդուալի ու Պաստմբիէրի յիշատակազրութիւնները, ինչպէս նաև այն ա.